

МИЛ. С. ФИЛИПОВИЋ

Манастир Возућа у Босни

СКОПЈЕ, 1940
ШТАМПАРИЈА „ЈУЖНА СРБИЈА“

МИЛ. С. ФИЛИПОВИЋ

Манастир Возућа у Босни

СКОПЈЕ, 1940
ШТАМПАРИЈА „ЈУЖНА СРБИЈА“

М А Н А С Т И Р В О З У Ћ А

ТОПОГРАФСKE ПРИЛИКЕ

Ма да није далеко од кривајске железничке пруге, некадашња манастирска а сада обична парохијска црква В о з у ћ а, један од значајнијих српских културних споменика у Босни, мало је позната. Као да се је заборавило и оно што је раније о њој писано: у Народној енциклопедији проф. В. Петковић, заведен погрешном убикацијом неког безименог манастира из једног записа, вели да је Возућа на реци Укрини!¹⁾ Међутим, Возућа је у средњој Босни, крај потока Возунице, леве притоке Криваје.

Долином Криваје не води никакав дужи и значајнији пут: у овоме крају било је у прошлости само попречних путева. Има само државна шумска железница, али је саобраћај путника на њој незнатан, јер је у долини Криваје данас једино значајније насеље Олово. Да се дође до цркве Возуће, треба оставити железницу у станици Возућој (26 км од Завидовића), и одатле кренути ка цркви. Пут, дуг 5-6 км, такав је да се њим једва може ићи коњем, те је најбоље пешке. Затим, данас је црква потпуно у осами. То су разлози због којих је страна свет мало посећује и због којих је и данас слабо позната. Црквене власти и старешине, у првом реду Епархиски савет, требали би да настоје и да помогну да се изради мост на Криваји и ма какав пут којим би се олакшао прилаз од железничке станице „Возуће“ до цркве и тако ова знаменита црква учинила приступачнијом.

Долина Криваје је клисураста. Ниже насеља Рибнице и реке Рибнице настаје једно проширење кривајине долине,

¹⁾ Народна енциклопедија I, под: Возућа; Љ. Стојановић: Стари српски записи и натписи IV, бр. 6625.

у ком су главна насеља Хрге на десној и Возућа на левој страни Криваје.^{*)} Значајно је да се именованом Возућа зову то насеље и брдо западно од њега (749 м), али да се ни једно место или село у насељу не зову тим именованом. Села у Возућој су: Бучје, Баре, Гај, Поље, Калаиши, Јеличићи или Попово Село, Цвијановићи, Јелав, Сјенокос и Кочарин. Име „Возућа“ дато је и железничкој станици, па се тако зове сада и нова група кућа око станице а на десној страни Криваје, у хатару насеља Вуковина.

Кроз Возућу тече речица коју у самом насељу зову Ријека, али је у околини позната под именом Возућиче. Возућича постаје од два главна потока. Један је Љесковца, који долази из шуме Врела (у планини Чаушевцу) и тече према И и ЈИ. Други је Плавушница или Клисац, долази испод Царине, с Југа (пролази поред Клиса или Клиских Косица). Под косом Столовашом су им Саставци. Од Саставака настаје Ријека или Возућича која тече према североистоку и после тока од неких 5 км се салива у Кривају.

На левој страни Љесковца, под косом Свињчине-Кућерине а мало пре Саставака је црква Возућа. Од Саставака навише је уопште шумски крај на еруптивном терену. Та је шума једанпут већ сечена у индустријске сврхе, али се је око цркве подигла већ нова млада борова шума. Пошто је тако око цркве шума и пошто се до ње долази данас само узводно, црква се и због лакта који чине Љесковца-Возућича може да види тек кад се уђе у заграђено црквено двориште: толико је и данас заклоњена. А у непосредној близини нема никаквих кућа!

Близу цркве је једно врело с кога се носи вода за пиће и на ком се свети вода на Богојављење. Око цркве и Возућиче су ближа брда: Жедни Врх (безводан), Дједово Брдо, Крквац, Кочарин, Колим. Око 2 км према југу је

^{*)} По В. Стакићу, манастир је прозван по селу, а село је прозвано тако што су ту некада били возари, који су возили дрвену грађу реком Кривајом (В. Стакић: О манастиру Возућој. Дабробосански изјасници 1889-336.). Манастир је несумњиво прозван по селу, које је старије од манастира, или по реци (која се могла звати и Возућа), што је много вероватније, јер манастири већином носе имена по рекама, реке по брдима или чему другом. Име Возућа је старинско глагољског порекла.

вис Царина, па Крвавац; западно од овога је Парађев Вис. За постанак и прошлост манастира Возуће био је од пресудног утицаја пут звани Д р у м, који је водио из срца Средње Босне у долине Спрече и Саве. Тај друм је избегавао долину Босне и ишао од Сарајева и Вареша све преко планина. Пошто изађе с југа на Царину, друм иде преко косе Папратња, десно од Возућице, прелази Кривају и даље према североистоку иде у долину Спрече: у Пурачић (и даље у Тузлу) и Озрен. У односу према томе некада важном путу, манастир је имао сасвим друкчији положај него што га има данас: био је само незнатно удаљен од тог пута и зато много приступачнији и могао да има улогу неког мањег духовног центра. Вероватно су га и саградили некадашњи чувари тога друма. Иако у близини друма, манастир је ипак био на веома подесном месту за манастир: увучен мало у долину потока, у шуми и крај воде, онако исто као што су постављени готово и сви остали манастири по Босни.

Некада је овај крај био боље насељен, па је око манастира било више живота: док је појао манастир, он је одржавао и чувао околно становништво, а ово њега. Кад је манастир напуштен, многи се је свет из овог краја раселио. У Возућој се прича како је некада неки Грујица косоо траву од цркве све до Дубоког Потока (око 3 км): сада је све то шума.

СТАРИНЕ

У самом насељу Возућој као и у његовој ближој околини има знатан број различитих старина и карактеристичних назива, за које се често везују и народна предања. Сви ти подаци говоре да је овај крај од давних времена био добро насељен и да је био раније од много већег значаја него данас.

У Лукама (Хрге) нађени су једно копље и бронзане наруквице, сада у Музеју у Сарајеву. Год. 1911 Музеј је добио и једне бакарне наруквице са Главице међу Кривајом и Каменицом, која иначе обилује преисториским рбинама.

Северозападно од Возуће је брдо С т б г, које доминира читавим крајем. На једном од његових врхова је Г р а д или Г р а д и н а. По народном предању, ту је био град Ма-

рије Терезије. На коси непосредно под Градом је место Пазариште.⁹⁾ На основи тога може се претпоставити да је ту било подграђе. Једно друго место под Стогом а близу Пазаришта се зове Каурско Гумно, а то име упућује на средњи век. Кад је Марија Терезија, прича се, бегала из тог града, онда је у један дубоки вир у Криваји бацила златан разбој. Тај се вир зове Дубоки Вир или Балукана (од турског „балк”-риба). Западно од Стога је вис Градац (845 м). У даљој околини има више висова који носе име Град или Градина, особито у насељу Бановићима.

Непун 1 км од цркве а крај пута у насеље Возућу је висока главица Стражаник. Десно од ње тече мали Стражанички Поток. По предању, на Стражанику су калуђери из Возуће држали стражу. Још се верује да су на Стражаник падале виле и да има отисака од њихових стопа.

Ближе Криваји а с леве стране Возућице је дугачка коса с низом врхова: Крст, Колин и Кочарин. Крст је непосредно над селом Калаишима. Раније се код овог Крста над Калаишима завршавала литија, пољска молитва, која је полазила с Крста више Царине, ишла низ Царину, па на Крст ниже Гововице и онда кроз Калаише цркви. Од 1938 литија почиње од Крста изнад Калаиша. На Кочарину, на коси, има место Биљег, које се тако зове по једном стубу. То је невешто тесан стуб од тамнозеленог тврдог камена (серпентина), мало на слеме на врху, несиметричан. Око стуба је натрпана гомила камена, тако да стуб вири из ње само за неких 60 цм. На једној страни стуба је невешто отесан полумесец, а на другој запаран мали мач, уоквирен са два паралелна олучића.

Средњовековних гробаља (стећака) има на више места у околини. Овде таква гробаља зову, као и другде по Босни, „грчки” или „каурски” мраморима. За те Кауре или Грке се прича да су побегли из Босне, пошто је снег био седам година. У Пустом Пољу (сада село Поље или Маричи-

⁹⁾ На десној страни Криваје, насупрот Стогу, је брдо Кабловац (727 м). По предању, са Стога на Кабловац водио је мост начињен од коже. По том мосту је сваког јутра пас гаров преносио нешто војсци на Стог. Једном је тај пас пао и село где је пао прозвано је Гаре!

ћи) било је неко старо гробље, па је на њему за време аустриске окупације подигнута жандармериска станица (стара).

У селу Стогу има Црквиште. Ту је било камења. По некима, ту је била црква, а по другима хан-преноћиште за оне који су с те стране долазили к манастиру. Северисточно од Возуће, већ у сливу Спрече, је познато насеље Бановићи, у ком имаде један стећак с натписом на гробу Божићка Бановића.⁴⁾ И у том селу има Црквиште, и на њему је некропола са стећцима.

Док се око манастира Ломнице и Папраће много прича о Проклетој Јерини и њој приписују разне старине, у Возућој нема таквих предања.

Међу саставцима потока Љесковца и Плавушнице је коса Столоваш. Ту, у Саставцима а под косом, прича се да има велико благо. Неки веле да су ту калуђери, кад су бежали, закопали златан сто и стан (разбој), а други су слушали, тобоже од неког фрањевца из Вареша, да је ту закопано благо манастира Возуће.

Један вир у Криваји и једно место на левој страни Криваје, тачно према км 29 железничке пруге, зову се Кршћани. Нисам могао да сазнам шта се у народу мисли о постанку и о значењу овога имена.

Особити су остаци две камене лопте нађене у даљој околини Возуће а сада обе код куће г. Бранка Стакића у Хргама крај железничке станице „Стог“. Обе су од пешчара, лепо тесане. Нађене су приликом градње железничке пруге у шуми у Бијелим Водама (у долини реке Јабланице). Обим им је око 210 цм. Једна таква лопта нађена је на 11 км железничке пруге Завидовићи-Олово у песку једног поточића који долази од градића (са зидинама) ниже брда Хума. Ове су лопте вероватно служиле посадама опседнутих градова да их скотрљају на непријатеље.

ПОСТАНАК МАНАСТИРА ВОЗУЋЕ

Нема никаквих непосредних вести о томе ни ко га је подигао ни када је подигнут манастир Возућа, који се у историским изворима јавља први пут тек 1617 године. По

⁴⁾ Ђ. Трухелка: Стари босански натписи. Гласник Зем. музеја VII (1895) 570-571.

народном предању, и Возућа би, као и остали православни манастири у Босни, била задужбина Немањина. Тако је по народној песми манастир „Возућу“ градио Немања.⁶⁾ У Шематизму Дабро-босанске архидијецезе се вели за бивши манастир Возућу да „и он је дјело неког владоца српског.“⁷⁾ Први који је писао нешто опширније о Возућој, Васа Стакић, иако самоук, истиче да није вероватно народно предање да су манастир подigli Немањини. За стихове у народној песми где се помиње Возућа мисли да су из главе Филипа Вишњића, а из народне песме да је такво мишљење ушло у народ.⁸⁾ У народу је врло раширено мишљење да су православни манастири у северисточној Босни задужбине Немањина и такво мишљење има присталица и међу писцима, па сам и ја сам некада тако мислио за манастир Гостовић. Међутим, то се не може ничим доказати, а озбиљни разлози и несумњиве чињенице говоре да су ти манастири подизани крајем 16 и почетком 17 века. Додуше, то не значи да они нису могли да буду подигнути на месту где је и раније постојала нека црква или у близини таквог места. Ове две могућности су врло вероватне за манастире Папраћу и Ломницу, о чему ће бити више говора у студијама о тим манастирима.

Од Немањина би дошао у обзир као градитељ задужбина у Босни једини краљ Драгутин, који је владао једним делом северне Босне (1284-1316). Нажалост, ми не знамо докле је тачно ишла граница његове власти према југу и изгледа да крај око Криваје није никада био у његовој власти, јер су Олово и Жепче, места у близини Возуће, увек била у саставу босанске (средњобосанске) државе.

За Озрен и Ломницу се зна тачно ко и кад их је основао: Озрен је основао монах Јоаким, а Ломницу су саградиле монаси ГенADIје и Акакије. Очувани записи показују да је Озрен постао манастиром између 1587 и 1589 го-

⁶⁾ Вук. Ст. Караџић: Српске народне пјесме II (Београд 1932) 96.

⁷⁾ Шематизам Дабро-босанске архидијецезе за 1883 год., с.17.

⁸⁾ Васа Стакић: О манастиру Возућој. Дабро-босански изворник 1889 337.

дине, а Ломница се помиње први пут као манастир 1578 године. Према томе, грађење тих двеју манастирских цркава пада у другу половину 16 века. Папраћа се помиње и нешто пре та два манастира, још 1551 године. На основи тога, може се претпоставити да су и други манастири у овој области из истога или приближно истога времена. Међутим, начин градње цркава тих манастира, њихове основе и многи архитектонски елементи показују несумњиво да су чак исти мајстори градили и исти сликари живописали Озрен, Тамну, Ломницу и Папраћу (основе Папраће и Озрена су друкчије него у осталих, али начин градње и живопис исти). И Возућа и њој блиски Гостовић по начину градње су исти. у њих су цркве крстообразне основе као у Тамне, имају односно имале су по једно кубе и апсиду и имају исте архитектонске детаље. Нажалост, ни у Возућој ни у Гостовићу нема никаквих видних трагова од живописа. Ако га је у Возућој што и било, систематски је уништен приликом обнављања цркве 1856-1859, када је црква сва изнутра и омалтерисана.

Иако му се не зна тачно година оснивања, може се, на основи изложеног, утврдити доба у коме је манастир постао, а то је крај 16 или почетак 17 века, доба када су ови крајеви били под обновљеном Пећком патријаршијом, на чијој се целокупној територији тада осећао велики полет у црквеном и културном животу православних Срба у Турској

ДАЉА ПРОШЛОСТ МАНАСТИРА И ПРОПАСТ

Врло су штуре вести и о даљем развоју и прошлости манастира Возуће. Готово све писане вести што их има су из прве половине 17 века, из чега се може извести закључак да је тада овај манастир био у сваком погледу напредан, и да су већ у другој половини 17 века настале тешкоће, које су довеле до његове пропасти.

Као што сам поменуо, најстарији помен манастира Возуће је из 1617 године. Наиме, те године преписао је један калуђер (чије световно име беше Петар) при храму св. Николе, манастиру ~~вожом~~ ~~вожца~~, књигу *Л е с т в и ц у*, коју је нашао у манастиру Папраћи (а донео је из Русије папраћ-

ки игуман Лонгин). Настојатељ за преписивање те књиге био је проигуман Висарион. Тај рукопис је сада у манастиру Житомишљу.⁹⁾

У карловачкој Патријаршијској библиотеци има један *Молитавник*, врло рђаво писана књижца, коју је писао *закури кочича поцићимъ приватѣра Милана* у селу Детлаку 1628 год., за време патријарха Пајсија и босанског митрополита Исакје.¹⁰⁾

Има још један запис за који није сигурно да се тиче *Возуће*. Тај је запис у одломку рукописног *Устава* (писапог у Хиландару у Св. Гори 1535), где се вели да је 1637 препокривена црква, али се не вели која. У *Возућој* је била једна *Литургија*, штампана у Млецима, у којој је био један недатиран запис да је та књига поклон манастиру Гостовићу. В. Стакић, који је описао ту књигу, а које више нема, и објавио тај запис,¹¹⁾ тврди да је запис о покривању цркве писан истом руком као и тај други запис,¹²⁾ што значи да су истовремени. Међутим, пошто се у запису у Литургији говори о томе да је књига својина манастира Гостовића, а запис о покривању цркве писан истом руком, може се с још више разлога узети да се тај запис односи и на Гостовић и да је и Устав раније био својина манастира Гостовића, па после његове пропасти доспео у *Возућу*. Као један даљи ослонац за мишљење да се запис о покривању цркве односи на *Возућу*, Стакић је навео и народно предање по ком су и *возућки* калуђери пред напуштање манастира, око 1690, били спремиле грађу за нов кров. То народно предање о спремној крову постојало је и пре 1856 и нашло је потврде 1856: кад се почело с обнављањем цркве, у женској препрати су нашли велику гомилу лучеве даске.¹³⁾ Стакић је забележио предање како су у Гостови-

⁹⁾ Љ. Стојановић: Стари српски записи и натписи, бр. 1043; В. Ђоровић: Манастир Житомишљ. Старица 1935/36 32.

¹⁰⁾ Иларион Руварац: Нешто о Босни дабарској и Дабробосанској епископији и о српским манастирима у Босни. Годишњак Николе Чупића II (1878) 268.

¹¹⁾ В. Стакић: пом. рад 358-359.

¹²⁾ Пом. рад 358.

¹³⁾ Пом. рад 358, 359.

ћу два крова трајала по 90 година, па га је можда и то утврдило у његову мишљењу, јер је он израчунао да је кубе на Возухој пало око 1730-1740, пошто је кров већ око 1690 ослабио.¹³⁾ Ти разлози, ипак, нису нимало убедљиви.

У поменику манастира Раче у Србији (сада „беочинском“ поменику) записана су током 17 века имена калуђера из разних босанских манастира, међу којима и из Возуће.¹⁴⁾ У Крушевском (Добрунском) поменику, који је сада у Народној библиотеци у Београду, помиње се на 21 листу јеромонах Василије из Возуће.

После 1628 нема никаква поуздана и датирана ни посредног ни непосредног помена о Возухој све до у прву половину 18 века. У једном анонимном извештају око 1716-1718 год., који је писао неки одлично обавештени аустријски ухода, помињу се три планине: Gostoviz, Vozzutja und Ovgen и каже се да су на врховима прве две истоимени православни манастири (Kalugjer—Clibster) и да се и реке зову као и планине, а и на Озрену има манастир.¹⁵⁾ Отада се више манастир не помиње.

В. Стакић је опширно изнео народно предање о томе како је напуштен и како је пропао манастир Возућа. По том предању, у Гостовићу је живео неки Јован Клисура војвода, „Клисур војвода“ како га зове народ, који је био старешина над читавом долином реке Гостовића и до Жепча, где су тада живели сами православни Срби. Те војводе, као што је био и Јован, морали су ићи сваке године по једног цару у Стамбул. Војвода Јован нађе једном на том путу некаву херцеговачку девојку, доведе је и њом ожени свога брата, иако су га возућки калуђери, које је позвао да венчају младенце, одвраћали, проричући му пропаст црква (тј. Возуће и Гостовића, који је Јован и саградио). Војводина невеста роди два близанца, који су били такви да их је народ прозвао Жеравица и Пламеница и који су се после одметнули у хајдуке. За те хајдуке се прича да су отишли из Босне с војском „Херцеза Стјепана“, кад се је

¹³⁾ Поп. рад 338-339.

¹⁴⁾ Ил. Рузарић: пом. рад 255.

¹⁵⁾ Dr. G. B. odenstein: Fortjeet naselja u Posavini god. 1718—1739. Glasnik Zem. muzeja u Bosni u Hercegovini 1908 86.

враћао из Босне с војском, а с њима да је отишао и хајдук Дели-Митар, који је хајдуковао између Возуће и Вареша. (В. Стакић мисли да се под Херцегом Стјепаном крије принц Евген Савојски, који је био продро у Босну до Сарајева, или неки војвода његовог доба). Мало пре него што ће отићи из Босне, ти хајдуци су били отели некакве товарије од Турака, у којима је била чоха, коју они дадну калуђерима у Озрену. Пошто се је мало умирило, однели су калуђери ту чоху у Маглај да кроје себи хаљине. У Маглају Турци препознају чоху и затворе озренске калуђере. Сазнавши за то, а бојећи се и за себе, возућки калуђери пошаљу у Маглај неког Рајицу, који је био кнез или намесник на манастирској земљи, да се обавести о томе шта ће бити с озренским калуђерима. Рајица, коме су пре тога калуђери били одузели једну њиву да је сами обрађују, науми да се освети калуђерима, па им, повратиши се из Маглаја, слаже да су озренски калуђери повешани и да ће у следећу суботу бити повешани и возућки. Калуђери возућки се одмах дигну и побегну у Срем. Пред полазак просули су вино у реку, и река је три дана текла крвава! У бежању ноћу један калуђер падне на пањ и умре: људи га после нашли и сахранили код цркве. У Срему калуђери сазнају да их је Рајица преварио, па га прокуну. Тим проклетством народ у овом крају објашњава што су Рајичини потомци сиромаси и рђави људи. Пошто је црква напуштена, а кров јој био слаб (калуђери се баш спремали да међу нов кров) и брзо пропао, и црква је брзо почела да се руши. Прича се да је неки Мишо Педраг, чувајући свиње, видео како се је срушило црквено кубе. Према томе када је живео тај Педраг, Стакић рачуна да се је кубе срушило између 1730-1740 год, пошто је манастир већ 40-50 година стајао пуст.¹⁶⁾

У овоме предању су, што је сасвим обично и разумљиво, помешани многи догађаји, и то из разних времена, али у њему има ипак драгоцених података. Пре него што пређем на излагање о томе шта значе поједини елементи тога предања, изнећу и оно што сам ја лично прикупио у народу. Пре свега, ни у Возућој ни у Гостовићу није ми више нико

¹⁶⁾ В. Стакић: нав. дело 337-338.

умео ништа да каже о војводи Јовану. Али се о хајдуцима и о чоки прича много и сада и то не само овде, у Возухој, него и око Озрена, па сам то предање слушао и у даљој околини.¹⁷⁾ Ја сам забележио у Возухој да је Рајица био татарин, па се с тога његови потомци (1 кућа у Возухој) зову и Татаревини, иначе Благојевићи, и сматрају их уклетим.¹⁸⁾ У казивању о бежању калуђера ја сам забележио и један занимљив детаљ: кад су се спремали за бегство, један од калуђера је направно крила од дасака премазаних и улепљених воском и летео помоћу њих. Али је пао, набио се на неко дрво и тако издахнуо. То се место зове сада Столоваш (неки веле да му је ту испао сто који је носио). Где му је испао крст, место се зове Крст. То је сада шума, а некада је то место обрађивано и до њега је ишла литија, крст, док су у Возухој били калуђери (и отуда му стварно име).

У мојој новој расправи о манастиру Гостовићу, узео сам у опширније разматрање појаву Клисур-војводе, јер се његово име не везује толико за Возућу колико за Гостовић. Овде могу само напоменути да га ја сматрам историским лицем: био је то несумњиво хришћанин спахија, чија је дужност била да са својим људима брани и одржава слободан пролаз неким путем (вероватно на поменутом Друму). Такви људи су у Турској називани дербенџијама (према турском дербед-кисура), те је, у народном предању, уствари остала успомена на једног дербенџиског старешину хришћанина, а тај је могао да живи најдаље у другој половини 17 века, јер су већ у почетку 18 века спахије били само муслимани.

Женидба са Херцеговком може да има само овај зна-

¹⁷⁾ У Јужној Србији сам на два места (Чичево у околини Велеса и Костурно код Струмице) слушао да је морални разврат калуђера био узрок пропасти манастира. Некега од тога има и у Возухој. Прича се како се неки калуђер био навадио у ашклух (на љубавне састанке). Једном се преварио и остао до ујутру. У хитњи, место манџијом огрнуо се женском хаљином и то видео тек када су га оставили у манастиру питали откуд му та хаљина.

¹⁸⁾ Од неких сам слушао да је предак кнез Благоје био одличан јакач, „ко татар“, и да се зато зову Татаревини.

чај: у то доба настало је јаче миграције из Херцеговине у Босну, а с тим и природни сукоби староседелца са досељеницима, те се у народу сва несрећа која је настала после тога приписала увођењу новотарија, које су се у овом случају састојале у склапању бракова са дошљацима.

Све остало у предању своди се на то да је манастир страдао у вези са ратним походима и са хајдучијом. Од тога не само да је страдала Возућа, по предању, него су од тога страдали и остали манастири, како православни, тако и католички. Летописи фрањевачких манастира у Босни пуни су података о томе. Уколико нису страдали од аустријске војске, страдали су од турске и од домаћих муслимана, који су се над манастирима и над хришћанским становништвом светили за своје неуспехе у рату као и за нападе хајдучких чета, које су, разуме се, ослањале се на хришћанско становништво и налазиле заштите и по манастирима.

Може се, дакле, рећи као врло вероватно да је Возућа опустела последњих година 17 века, што је било последица ратних догађаја и турске освете, а да се је црква срушила после 1716-1718, вероватно баш између 1730 и 1740 године. Сличне је судбине био и католички фрањевачки манастир у Олову, удаљен од Возуће 43 км уз Кривају: он је опустео крајем 17 века, а уништен тек 1704 године.¹⁹⁾

Врло је вероватно да су калуђери напустили Возућу 1690, јер је те године свет у Босни много страдао од глади и од Турака, пошто је у то време беснео аустријско-турски рат 1683-1699. Године 1691 православна црквена општина у Сарајеву дала је попу Милићу и Ђевођи неке утвари.²⁰⁾ То значи да је црква у Возућој постојала али да није било манастира, није било калуђера, него се је о цркви старао мирски свештеник Милић, који је настојао да цркву снабде и утварима, пошто су калуђери однели или Турци опљачкали црквене утвари.

По предању, које је забележио В. Стакић а које се још одржава, у манастиру Возућој су живели многи калуђери

¹⁹⁾ Мил. С. Филиповић: *Varošica Olovo в okolini* (Beograd 1984) 26.

²⁰⁾ Влад. Скарић: *Српски православни народ и црква у Сарајеву у 17 и 18 вијеку* (Сарајево 1928) 26.

и имали су многе земље од којих су се издржавали. Ту њихову земљу су сачињавала села (насеља): Возућа, Миљевићи, Вуковине и Осјечани.²¹⁾ Да је у манастиру било заиста много калуђера, у то не треба ни сумњати: најбољи су доказ зидине од бројних ћелија и зграда око цркве Возуће.

На поменутим имањима су живели кмети (чивчије), који су манастиру давали један део својих доходака. У Осјечанима су данас сви становници муслимани. У Вуковинама су неко време такође били муслимани, али после куте су се у њему опет населили и православни. Стакић сматра да су становници тих села, Осјечана и Вуковина, рано прешли на ислам и тако престали да буду кмети. Пошто је процао манастир, манастирска земља у Возућој и Миљевићима била је неколико година без господара, док је није присвојио Сефер-паша из Црне Ријеке, од чијих је наследника те земље доцније купио Осман паша Градашчевић, а 1871 поставе су продајом својина сарајевских ага Ђомаре и Софтића.²²⁾

Манастир је свакако имао имања која су непосредно обрађивали калуђери. Таква су имања могла бити Виноград и шта код цркве и Виноградина изнад села Калаиша: прича се да су ту калуђери садили лозу. По предању, возућки калуђери су на Сјенокосима, око пола сата хода према југу од цркве, држали стоку и одатле су млеко на „точкове“ (одуке) спуштали к манастиру. У шуми а недалеко од цркве има и вода која се зове Калуђерица.

Пошто је опустео манастир Возућа, нестајало је и православног народа из његове околине, услед исељавања, а јавили су се нови досељеници из тузланских села Д. Госовице, Рибнице и Осјечана.²³⁾ Настале су заиста велике промене: некада православна манастирска села Осјечани и Вуковине постала су муслиманска. У Госовици су били православни, па су их истерали муслимани, а они (род Симићи) су сада у селу Милетовићима (Баре). У селу Кућицама (Гос-

²¹⁾ В. Стакић: пом. рад 337.

²²⁾ Пом. рад 339. Стакић је занимљиво описао како су села Возућа и Миљевићи покмећена и како су расле дажбине кметовске.

²³⁾ Р. Јеремић: О поријеклу становништва Тузлањске области. Гласник Географског друштва, св. 7-8, 150.

тових) су досељеници од Возуће. На Капетанову Брду на десној страни Криваје има православни род Кочаринци, пресељени из села Поткочарина у Возућој. Док су се једни одавде исељавали, други су се досељавали из разних крајева, тако да данас у Возућој и ближој околини има досељеника из Херцеговине, па и од Бање Луке. Данашње село Педрази било је до неке куће муслиманско. Куга је у селу поштедила само две муслиманске куће, и после су аге и бегови насељавали у селу православне Србе отсвакле. Али има и старог становништва. Тако нпр. Савићи и њихови други огранци у селу Цвијановићима су старином Цвијановићи и били су у Возућој још док су калуђери били. Преци Поповића, Спасојевића и Благојевића II су дошли из Херцеговине пре 200 година. Крстићи у Жељови су старином Павловићи из Пиве. Занимљив је случај рода Јелисића (Митровдан) у Возућој: по једном предању су они старином из Крушевца, одакле су побегли када је Крушевац спаљен, због чега су се звали и Спрже, а у Возућу су дошли из Брчког; по другом предању, били би старином Риманићи из Црне Горе и дошли у Возућу из села Нишића. За истакнути род Настасића сазнао је д-р Јеремић да су пореклом из Жупање у Славонији.²⁴⁾

Од свих православних манастира у Босни између реке Босне и Дрине једино Ломница што није страдала у већој мери и што је у целини сачувала свој првобитни изглед. Али је и она крајем 17 и првих година 18 века преживљавала тешке дане, као уопште сви православни и католички манастири у Босни тога времена, па је и у њој дошло до крупних промена: у то време је нестало и у Ломници манастирског братства и црква је претворена у мирску. Да ли је тај прелаз извршен непосредно или после каквог периода у ком се нико није старао о цркви, не зна се. Зна се само, и то на основи једног записа у цркви, да је 1705 манастирску цркву преузео поп Ђорђе и поповао. Отада се о Ломници до данас старају мирски свештеници. Возућа, Гостовић, Озарен и Таина нису били такве среће: временом су ти манастири остали пусти и претворили се у рушевине.

²⁴⁾ Нав. рад 161.

Гостовић је и данас у рушевинама, а остали су обновљени у 18 и 19 веку. Обновно их је народ предвођен својим сеоским свештеницима. Озрен, Тамна и Папраћа су опет постали манастирима, а Возућа је обновљена и претворена у обичну парохијску цркву.

Возућа је и после рушења манастира остала нека врста духовног центра за православне Србе овога краја и у њој је на махове било и по више свештеника, али је бивала неки пут без иједног. А парохије појединих свештеника често су мењале границе и, по правилу, биле врло простране.

За црквену и културну историју Босне од значаја су подаци и о свештеницима у прошлости. Пок. В. Стакић је марљиво прикупио много података о томе.

Најстарији свештеник који се јавља у Возућој после калуђера био је, по народном предању, неки поп Цвјетко, који је становао у Љесковицама код Жепча, а поповоа и Возућој. После њега или за његова времена је дошао поп Петар, који је побегао из Врбање (Јајачки срез), због Турака, Није имао деце, а од његова брата Миља воде порекло Миљевићи (читаво село), чији су огранак и Стакићи, који су после куге прешли у Хрге. Он је поповоа и Сижју и Кртовој, која је од Возуће удаљена осам сати хода! После њега је био поп Благоје Ђурић, који је оставио један запис из 1774 год., још док је био „дјак“ у попа Петра, на једној Литургији попа Петра, коју је В. Стакић видео у Гостовићу. Благоје је био поп у селу Паравцима (општина Смирдић), а попови су били и син му поп Сарафијан и унук поп Петар, звани и Паравци, по селу. После попа Петра, у Возућој за 2-3 године није било сталног свештеника, него би с времена на време дошао какав поп са стране и посвршавао послове. Тако је једном долазио неки поп чак из Мртвице код Брчког. Деведесетих година 18 века био је дошао за свештеника неки Данило, калуђер, вешт сликању икона, и остао је десетак дана на некуд отишао.²⁵⁾ Време његова боравка Стакић је утврдио по његовим записима. Нажалост, тих записака, изгледа, више нема, као што ни у

²⁵⁾ В. Стакић: пом. рад 377-378.

новој сеоској цркви у Гостовићу нема двери и престоних икона које је он израдио.

Око 1800 заполио се Симо Аничих из Возуће, али је он око 1810 побегао у Обудовац у Посавини, бојећи се о-свете муслимана, јер је уз помоћ сељака био убио двојицу, који су му насрнули на породичну част. У Возућој су В. Стакићу тврдили да је поп Симо поповао и у селима Блатници и Младиковинама (у пределу Усори). Од попа Симе настао је у Слатини, куда су прешли из Обудовца, нов свештенички род: син му Јован није био поп, али се је заполио унук му Никола Јовановић (умро у Слатини 1888).²⁶⁾ Никола се је презивао и Ђаковић (саопштење његова сина г. Петра Н. Јовановића, проте у Тузли). По одласку попа Симе, у Возућој је остао поп Павле, и он од истог рода као и поп Симо, а његов син је био поп Јефто.²⁷⁾ Овај се је нарочито истакао приликом обнављања цркве Возуће. Рођен је 1819, рукоположио га је 1849 сарајевски митрополит Игњатије, а умро је 1889. (И његов син је био поп: поп Павле, који је умро 1879). Поред попа Павла оца и попа Јефте, био је у време обнављања цркве у Возућој и поп Сарафијан Марковић. Ови попови су у то време опслуживали не само села око Возуће, него и Гостовић (четири сата далеко), па чак и Жепче, у коме је тада било доста православних породица.

Ови возућки попови не само да су обновили Возућу, него су помагали и друге цркве. У парохијској архиви чува се једно писмо које су 21 марта 1867 писали свештеници и сеоски прваци из Обудовца и околних села протима, свештеницима и народу у Возућој и молили да им Возућани усеку и пошаљу као прилог за градњу цркве у Обудовцу извесну грађу, као што су то већ једном учинили. Писмо је потписао и поп Никола Јовановић, унук попа Симе и даљи рођак возућког попа Јефте.

Како су попови преузели на се старање о рушевинама манастирским а после и о цркви, и нека места су прозвана по њима. Тако у близини цркве имају места Попово Јечмиште и Попова Лука.

²⁶⁾ Пом. рад 378; Ист. и: Старе књиге. На пом. месту 63.

²⁷⁾ В. Стакић: О манастиру Возућој 378.

ОБНАВЉАЊЕ ЦРКВЕ

Више од једног столећа стајала је црква Возућа у рушевинама. Попови, који су после калуђера преузели духовну службу у овоме крају, долазили су тим рушевинама, и у њима неки пут служили. Прича се да су из рушевина били израсли грабови, и поп Паво старији и његов син поп Јефто, који ће се после особито истаћи приликом обнављања цркве, причешћивали су децу под грабом у цркви. Рушевине су опомињале православни свет из околних села да је то његова богомоља. Народ је, заиста, послушао ту опомену. И као што је био случај с неким другим манастирима у Босни, као нпр. с Папраћом и Озреном, народ је са својим прстонародним свештеницима настао да се обнови и Возућа и успео је у томе настојању када је и у Турској понова настало сношљивије доба за хришћане.³⁸⁾

Цркву су обновили, као што то износи В. Стакић, људи из Возуће, Вуковина, Хрга, Миљевића и Свињашнице (у којима је тада било свега 120 кућа). Покретачи су били: тадашњи поп а после прота Серафим Марковић и поп Јефто Поповић и од народа: Марко Ристанић, Марко Стакић, Митро Пашалић и Паво Настасић. Народ је дао радну снагу и 50.000 гроша у готову новцу. И женске су о празницима доносиле камен за градњу цркве. Грађење је трајало од 1856-1859.³⁹⁾ Обновљену цркву, која је посвећена св. Тројици, осветио је тек 1865 епископ Висарион, помоћник тадашњег сарајевског митрополита Игњатија.⁴⁰⁾ Манастир је раније био посвећен св. Николи.

Обнављање цркве је почело 1856, и још је те године узидана високо изнад врата на западном зиду, споља, плоча

³⁸⁾ Занимљиво је да се је и за обнављање ове цркве у народу створила легенда с Дидониним мотивом, иако се није радило о подизању нове грађевине него о обнови старе. Прича се тако да је одобрење пашино за обнову цркве гласило да јој обим може бити толики колико захвата улица начињена од једне фаше (од комада коже потребног да се начини један опанак).

³⁹⁾ В. Стакић: ном. рад 336-337.

⁴⁰⁾ В. Стакић вели, на означеном месту, да је црква осветљена 1865. Међутим, на црквеном зиду, споља, има запис који гласи: *зидан је овој цркви осветљеном 1865.*

с натписом: *свагадатіо немјіно і сескѣмїамї і сонамї амїнѣ зна-
но вѣдї кадаиш ѡвнотї манастирѣ Коозѣа лѣте 1856 пактї ѡкшї-
на народа ѡстојїнїкѣ вї попѣ Ѣкте і попѣ Ѣрафїдїнѣ і Пако
Настасїѣ і Марко Рїстїч і Митро Пашалїѣ Нїмарѣ Івсїфѣ
Максїмонѣ Івѣковїцї.*

А када је довршено обнављање цркве, онда су споља на кубету изнад и између прозора насликали црвеном бојом разне црквене утвари и орнаменте и исписали имена попова и истакнутих домаћина, али тако да се не види где почиње тај натпис. Пошто се иначе увек поп Јефто помиње на првом месту, узимам да се је и овде почело са његовом породицом. Тај натпис гласи: *Попѣ Павла штаѣѣ і па-
дїѣ Госпапа матї і попа Ѣкти і не і гока врати і попѣ Ѣкте Попо-
кїѣ і попѣ Ѣрафїдїнѣ Марк і попадїѣ Ѣмїлака і попадїѣ Ђвѣрїѣ і
Пако Падраговїѣ і Митро Пашалїѣ і Марко Рїстанїѣ і Ѣрамїѣ
Петровїѣ і Ѣтанко Чолїѣ і Пѣка Ілїѣ і 1859 і Пѣка Цгтїѣ і Ју-
ванѣ Калалїѣ і Зарко Ђїмїѣ і Нїмарѣ Івсїфѣ сїла Івѣковїцї і тї-
тори и приложници сїдѣтаго храма дапомнїтѣ итд.*

На исти начин и истом бојом исписана су многа имена на кубету цркве манастира Озрена, на којој су такође радили људи из Буковице.

Кад је црква обновљена, била је покривена храстовом даском.²¹⁾ Године 1884 стављен је нов кров од лучеве даске, па је и том приликом израђена плоча с натписом која је узидана изнад врата између припрате и наоса. Натпис гласи: *Препокри се ова св. православна црква-бивши манастир
Возуђа-трудом православног народа ове општине; насто-
јањем, управитеља Ристе Стакића свештеника и другије
чланова црквеног одбора 1884 године. — Ни тај лучеви
кров није трајао дуго, па је црква у новије време покриве-
на лимом (блехом). Тек 1894 црква је добила звона и по-
дигнута је звонара.²²⁾*

АРХИТЕКТУРА

За проучавање босанских манастира уопште, а нарочито Озрена, врло су драгоцені подаци које је оставио В.

²¹⁾ В. Стакић: пом. рад. 337.

²²⁾ В. Стакић: Освећење звона у Возуђој. В.-х. Источник 1894 393-394.

Стакић о томе шта је све на цркви израђено изнова а шта је остало од старе грађевине, јер су мајстори који су обнављали успешно имитовали старе архитектонске украсе.

Од старе градње остали су, по В. Стакићу, само патос и прагови над вратима средње цркве.²⁰⁾ То значи да су се задржали и стари зидови до висине око 2 м, па су зидови само навише продужени, а основа је првобитна. Ја сам слушао да је црква на неким местима била срушена до прозора а на неким још и ниже.

Сл. 1. Данашњи изглед цркве Возуше са звонаром.

Како за првобитну грађу тако је и приликом обнављања употребљен камен од три врсте: на угловима су употребљене 10-30 цм дебеле фино тесане плоче од мила (сл. 1), а иначе зидано је са каменом с места, већином тамнозеленим серпентином, који је само мало затесаван са спољашње стране. Приликом обнављања и поправљања камење је готово сасвим премазано малтером: тек је код већих комада поштеђена средина. То много квари спољашњи изглед грађевине. За израду горњих делова употребљена је и седра.

И првобитна Возуша је имала једно кубе, које се је срушило. Приликом обнављања, опет је израђено кубе, али се не може рећи ништа колико оно одговара старом, јер

²⁰⁾ Исти: О ман. Возухој. Источник 1889 337.

је садашње кубе рад неимара Јосифа и његових људи. Садашње кубе има споља изглед, у пресеку, октогона, а изнутра је кружног пресека. Не узимајући у обзир крст на кубету, црква је сада висока око 15.5 м.

Садашње прозоре је градио неимар Јосиф. Пошто су исти такви прозори и на Озрену, значи да су и они из друге половине 19 века. Прозор на апсиди је за 2.80 м изнад земље, а остали за 2.86 м. На прозорима су споља решетке а изнутра гвоздени капци.

И довратници су, као што то нарочито наглашава В. Стакић, израђени приликом обнављања цркве. На прагу изнад спољних врата видео је В. Стакић линије, за које мисли да су од некадашњег натписа.^{*)} То је сасвим вероватно: натписи у Озрену и Ломници су писани, пошто су претходно неким сечивом усечене хоризонталне црте.

Свод у припрати је подукружан, у пресеку, а испод свода су на зиду израђене плитке аркаде, исте као у припрати у Папраћу. Треба нагласити да су и аркаде на апсиди споља као и на кубету такође нов рад, рад неимара Јосифа. Исте такве аркаде на апсиди има и Озрен.

Сви су лукови у цркви изведени лепо од тесаног мила (пешчара).

У апсиди има под прозором једна велика ниша у зиду, а лево од ње једна мала четвртаста ниша. Као ђаконик су две мале нише при земљи. Ове нише су несумњиво биле и у првобитној цркви (у рушевинама Гостовића има такође велика ниша према трпези), али су приликом обнављања и оне претрпеле веће измене. Ово је нарочито случај с нишама за ђаконик, од којих је горња добила оријенталски изглед, а такве елементе су уносили позни неимари и код Озрена и Папраће. Зидови апсиде су нижи од зидова наоса.

Црква је изнутра омалтерисана и сасвим окречена; зидови су при дну премазани масном бојом. На тај начин су уништени или покривени трагови старог живописа, ако га је уопште и било.

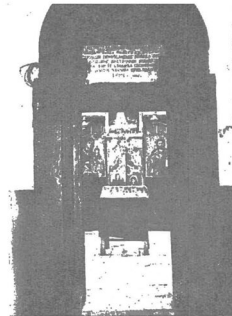
Садашњи иконостас у овој цркви је мален и сиромашан, а црква уопште оскудева иконама (Сл. 2). Натписи на сликама на царским дверима и на царским иконама су грчки.

^{*)} На озн. месту.

Уз цркву је са западне стране дозидана незграпна звонара, као и код Озрена. Али, док је у Озрену и звонара зидана од камена, у Возухој је звонара од дрвета. Овом звонаром је покривен окулус изнад врата на западном зиду. И Трноша је, као што је утврдио В. Петковић, имала окулус на западној фасади.²⁸⁾

У погледу на основу (сл. 3), Восућа је крстообразна црква с једном апсидом, кубетом, нартексом и певницама. Дужина цркве је 16.60, а ширина 9.50 м. Дебљина зида је 76-78 цм (аршин). Не узимајући у обзир разлике у димензијама, црква Восућа има исту основу као и првобитна Тамна и као Гостовић: разлике у извођењу су сасвим безначајне. У ту групу спада и Трноша, за коју је проф. Влад. Р. Петковић утврдио да има исту основу као и Тамна.²⁹⁾ То је најбољи доказ да су све те цркве постале приближно у исто време и да припадају истој грађевинској школи.

Као што је поменуто, у цркви се је очувао стари патос. Тај је патос од лепих четвртастих мраморних плоча, које имају сада жућкаст изглед. Сличан је патос и у Ломници. Богородичино коло, омфалион, израђено је у равни патоса, као крупан мозаик. То је оријентални мотив. Средњу му чини осмокрака звезда од тамнољубичастиг камена. Око ње су у кругу осам издужених шестоугаоника од шареног

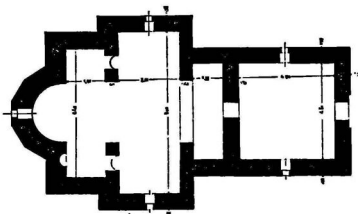
Сл. 2. Унутрашњост цркве Восућа: унутрашњи портал с погледом на иконостас.

²⁸⁾ Нар. Енциклопедија, под: Трноша.

²⁹⁾ На озн. месту и под: Тамна.

црвеног мрамора. Ликови између хексагона су од тамнољубичастог камена као што је и звезда (сл.4).

Као што имају и Ломница и Озрен и као што је имала и Папраћа, и Возућа има споља на западном зиду четири камене конзоле (од мила), које се сада више не виде, јер их је покрила звонара. По казивању сељака, те конзоле су служиле за настрешицу која је била изнад улазних врата. Оваквог камења има и на цркви св. Ђорђа у Младом Нагоричину, која је из 14 века, затим у Куршумли-хану у Скопљу, а има их по Арбанији и на обичним кућама.

Сл. 3. Основа цркве Возуће.

За време док је црква била у рушевинама, упропашћено је и некада велико црквено имање: сада је црква веома сиромашна.

Око старе Возуће било је много зиданих зграда. По предању, то су биле калуђерске ћелије. Зидина је тих много, највише са западне стране. Тих је рушевина много са свих страна, па ми се чини да једним делом потичу и од каменог оградног зида, којим је манастир могао да буде опкољен, а уз гај зид да су биле прислоњене и неке зграде. Ово је у толико пре вероватно што народно предање помиње две капије: једну која је била на углу на југоисточној страни и водила у луку где су сада колибе и другу на западној страни и кроз коју је ишао пут преко Возућице у шуму.³⁷⁾ У зидинама на западној страни познаје се и једно

³⁷⁾ На озн. месту.

велико четвртasto одељење: по предању, то је био подрум за вино. На северној страни види се један нижи и један виши зид. У једном зиду на северној страни види се једна ниша. На тим зидовима, као и на зиду који иде упоредо са јужним црквеним зидом, виде се остаци малтера, што је доказ да су то заиста била одељења за становање, ћелије, и да је у манастиру живео већи број калуђера.

ГРОБЉЕ

Неколико година пред светски рат, за време попа Ристе, кад је прављена код цркве канализација, откривен је и један стари гроб под звонаром. Кад је подигнута плоча,

Сл. 4. Омфалион испред олтара.

Садашње гробље села Вазуће је мало изнад цркве. Још сам чуо да су приликом неког копања у близини цркве налажене у земљи и цигле.

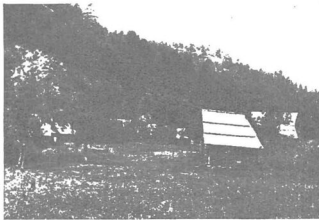
„КОЛИБЕ“

Кад је обновљена црква, онда су уз њу подигнуте и неколико колибе, мале брвнаре (сл. 5). Сваки род из парохије која је припадала тој цркви подигао је једну такву колибу за себе да се његови чланови имају где склонити и где обедовати кад дођу цркви. Ближе цркви градили су колибе претставници оних родова који су се у већој мери истакли приликом обнављања цркве и чија су имена исписана споља на црквеном кубету. Најближа је цркви колиба

„настојатеља“ пок. Митра Пашалића, па онда колибе пок. Тодора Ђокића, Благојевића, попова, Павловића итд. Тих колиба ја сам набројао 55 и све су на једној малој равни испред цркве (кад се долази из Возуће), с обе стране прилаза цркви. Граде их поједине куће и сада.

У колибама се оставе торбе с јелом и друге ствари кад се дође цркви. Нарочито се колибе искоришћују у ноћи уочи Ускрса и уочи обеју Госпојина, јер се тада преко целе ноћи код колиба пеку свиње на ражњевима. Буде по 10-20 ражњева (под Озреном буде их и по 150).

Значајно је да су колибе колективна родовска својина: пошто се нека задруга издели, све нове куће служе се, по правилу, својом заједничком колибом. Тако нпр. од задру-

Сл. 6. Колибе код цркве Возуће.

ге којом је некада управљао пок. Митар Пашалић сада има 15 кућа. Једино је од њих Ђорђе Пашалић направио себи посебну колибу а сви се остали служе својом старом колибом.

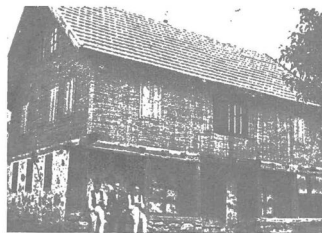
Оваквих колиба било је много и код манастира Озрена, па су по наредби архимандрита Данила Билбије, бившег настојника манастира Озрена, порушене: остале су само још три. Овакве колибе се граде у овом крају и код обичних цркава на чардаку (Гостовић).

СРПСКА ШКОЛА У ВОЗУЊОЈ

Поред манастирске цркве у Возуњој била је и српска школа, у којој су у почетку учили децу свештеници. По забелешкама пок. Ђорђа Марковића из Хрга († 1938), које чува г. Јован Зечевић, свештеник, прву школу у Возуњој отворио је поп Серафијан Стакић из Хрга (Васовина) 1851, и то у својој кући. Имао је око тридесет ученика. Заузимањем попа Серафијана и попа Јефте Поповића из Возуње, 1858 саграђена је зграда за школу уз обновљену манастирску цркву. У тој школи учитељевао је тежак Благоје Пашалић, за ког Ђ. Марковић вели да је учио школу код „неког“ Хаџи-попа Петка у Врањаку. Тоје, међутим, чувени поп Петко Јагодић, који се је истакао у тзв. требавској буни 1858 године и из Врањака побегао у Србију.³⁸⁾ Године 1873 дошао је у Возуњу за учитеља Стеван Васиљевић (Василијевић), родом из Шинкуља код Тузле, који је свршио неке школе у Београду. Учио је 47 ученика, и то седморицу бесплатно, а остали су му плаћали по дукат. Међу тим ученицима били су и свршили школу: Павле Поповић, син помснutoг попа Јефте, Василије Катанић, познији свештеник у Ступарима, код Озрена, Василије Стакић, син пона Ристе из Хрга (који се истакао као писац неколиких прилога), и Ђорђија Марковић, син попа Серафијана или Серафима. Око 1875 дошао је за учитеља Трифун Ненић, који је свршио Пелагићеву богословију у Бањој Луци. За време окупације Босне, 1878, рад у школи је прекинут. Године 1879 дошао је опет за учитеља Ст. Василијевић и остао до 1881, када се је запопио и постао свештеник у Пурачићу. После њега понова учитељује Благоје Пашалић, али само пола године, па настаје краћи прекид у току 1882 године. Године 1882-1883 био је учитељ Радивоје Васић, родом из Србије. За његова времена школа је пренета у Васовине (Хрге). Пошто никако није могао да добије документа, власти су сумњале у њега, па је после пет или шест месеци протеран и отишао је у Вареш. Тад је почео да подучава Василије Стакић, али су му власти забраниле, јер

³⁸⁾ Коста Благојевић (72 год.) из Калишта, наследник Благојева у дужности црквеног појца, казивао ми је да је Благоје учио школу у Тузли и да је „научно баш за попа“, али се није запопио.

није имао „стручну“ спрему, па је обустављен рад у школи. Отада власти настоје да се отвори комунална школа у Гарама. И тек 1886 долази нов српски учитељ: Јефто Поповић из Сребрнице, који је свршио учитељску школу у Београду. Године 1887 дошао је учитељ Љубомир Боројевић из Глине и остао до око 1893. За време Поповића и Боројевића свршили су школу пок. Ђорђе Петровић (погинуо 1914 као талац на Бишњи код Дервенте) и прота Павле Катанић, сада архијерејски намесник у Бијељини. Пошто је отишао Боројевић, власти су отказале помоћ за прикупљање при-

Сл. 6. „Делија“, црквена зграда.

реза, и српска школа је затворена. Године 1894 отворена је комунална школа у Гарама, која је 1914-1915 пресељена у нову зграду код железничке пруге.

Стара српска школа била је у згради хелији, која је подигнута одмах пошто је обновљена црква. У хелији има и сада владичина соба, у којој је од 1873 била школа, а сада је у њој соба за седнице црквеног одбора. Поред те има и поповска соба, у којој по потреби ноћивају свештеници. Испред зграде су изграђени дрвени дућани још седамдесетих година прошлога века. Док је радила школа у хелији, један дућан је стално радио, а сада сви стоје празни: само о великим празницима долазе поједини трговци ситне робе и закупе те „дућане“. Данашњи изглед хелије показује сл. 6.

СТАРЕ КЊИГЕ И ЗАПИСИ

Кад је напуштен манастир Возућа, онда су, како изгледа, црквене књиге пренете у село, па су чуване по сеоским и свештеничким кућама. Поп Симо, прејак тузланског протe г. Петра Н. Јовановића, који је из Возуће пребегao у Обудовац у Посавини, био је пренео и нешто црквених књига, али су те књиге све погубљене и растурене. Поп Симо је побегao из Возуће у Обудовац око 1810 године и ту је добио парохију. Међу књигама које је он донео у Обудовац (а његови су потомци прешли у Слатину) био је на првом месту један Часловац с пасхалијом за 1736-1740 годину. У једном запису на том Часловцу се помиње село Возуча а у другом село младиковице, које је у Тешањском срезу. Друга књига садржи први глас из Октоиха, разне молитве и др. На једном листу има запис у ком се помињу владика Исанија (биће најпре добробосански Исаније III, 1708-1709) и да се пошаље писмо у Горажде. Трећа књига је била Епистолија, за коју је Вас. Поповић напоменуо да ће је објавити доцније.²⁹⁾ Није ми познато да ли је то учинио.

У селу су се, ипак, у кући Гавре Каланша, сачувале три значајније старине. Једно је Божидарев Зборник, штампан у Млечима 1538, одлично очуван. Никаквих нарочитих записа нема. На предзадњем листу с прве стране је у две колоне списак личних имена, у свему их тридесет и шест. С друге стране је кратка забелешка: *ени кинга советника Гавре каланша, а испод ње деформисана сатор-формула:*

а	ш	а	т
о	р	о	о
е	п	о	т
о	р	о	сѝ

²⁹⁾ Васа С. Поповић: Старе књиге. Добробосански источник 1889 63.

које су раније припадале другим црквама, о чему сведоче записи у њима. Те су књиге:

1) Служебник (Будим 1799), приватна својина г. Бранка Стакића, адвоката. У књизи су ови записи:

а) Сја Књига Службеникъ јестъ Попа Рйсете Петровића-Стакића.

У Васовинама 4 Априла 1876 године купљена 1876 г. од турскога нередовнога војника—башибозука у Желчу.

б) паса бла: ра: бо: Сава майсторъ проскомидѣ... усво- шемъ годоръ Екѣ

писва петаръ 5 летъргия
(Још су два слична записа).

в) и г) Била су два записа па су прецртана, али се лепо види шта је писано: да је књига била својина јермонаха кир-Леонтија Суботића, архимандрита манастира Моштанице, родом из села Ламинаца.

д) знатице када куга моририла година 1813.

ђ) прецртано, али се лепо чита: Сја стаъ и божественая књига именовъ службеникъ миъ архимандрита леонтие суботића пострижника святна архангелския обители навпаемия моштапца апорекко писела ламинаца списахъ азъ недостояни игръшишиши п паче всѣкю еретеныхъ — въ (јермонаховъ?) порфирие оклопчиъ дѣта господня 1826 септемра 28.

е) прецртано, али се лепо чита: Сја Знатице когда плати Јермонакъ Леонтие ѿ манастира гомионице Никодив Божествени службеникъ Јермонакъ леонтие ламинацкога фебр. 26 821.

ж) Ристо Стакић парох из Хрга рођен 1. Априла 1841 пошао у школу 1855. произведен за Ѣкона 10 а свештеника 16 Марта 1863 године.

2) В е л и к и т р е б н и к (Москва 1847), у цркви Возухој:

а) Злано Будика да је Покојни Пјевчик црквени Благоја Пашалић, умро 20 новембра 1901. год. од тада присту- пио појању Коста Благојевић, те до 1929.

б) Овај Требник Јест цркве Храма Свјатог вете тро- ице 1850 год.

в) Сја сјага божестеная књига Велѣкѣй Требникъ еств Манастира Возуѣе крама крама Свѣте Троице 1856 дѣта крѣстова дабогъ Поживи живе Даспомуву мертве.

3) Требник (Москва 1847), сада у цркви у Хрґама: Сиа книга Требникъ манастира возуће лѣта 1864 Писа.

4) Октоих (Москва 1850), сада у цркви на Чардаку: Сиа книга октоикъ естъ храма возуће свете троице.

5) Исти запис као под 4) је и на једном Службенику (Москва 1853) и на неким другим књигама.

6) У цркви има и један Часловац који је 1846 био својина Благоја Ристића из Бијеле (у Босанској Посавини).

7) Садашњи парох возући г. Јован Зечевић има у својој приватној библиотеци једно руско издање Дела а посто лских (без насловног листа). Од првог очуваног листа у књизи почиње запис који се продужава преко осам листова, одоздо: сѣо етѹю знано буди тко даде споменъ уову книгу дук станковница исела свинашнице лѣта 1859 мѣсец мая 28 и станница и села каменнице.

Даље у књизи има запис који се протеже преко тридесет листова: ... книгу Ѡкупи вомую "Апостолъ юже Ѡкупи Благословени рабъ Божї Новакъ пауновїћъ изъ села Гайчїћа Нахїе валѣвске своимъ Сьновїма усопшїмъ Ѣремї й мїлану предѣшу ива вѣчнїй Споменъ и преложї ю у цркву цветановачку на 1824 лѣто мѣа новѣвра 8-го дне и подписа ёго Парохъ Герен Костантинъ протїчъ Намѣстникъ, собственою рѣкою.

НЕКИ ОБИЧАЈИ

У селу Возухој има и неких обичаја по којима се овдашњи православни Срби знатно разликују од православних Срба у Средњој Босни а и у другим деловима Босне. Тако нпр. пада на првом месту у очи да они не знају за обичај паљења лила уочи великих летњих празника, који је иначе веома распрострањен по Босни и по западној Србији.

Забележио сам неколико важних и карактеристичних података о породичној служби, углавном по казивању помениутог старца Косте Благојевића.

У парохији Возухој релативна већина слави Никољдан. Да би се могли међусобно да посећују о слави, многи од никољштака узели су да славе и Савиндан (5 децембра). Слава се и иначе може да промени: Благојевићи и Пашалићи (вероватно и заједничког порекла) славили су Ђур-

Ђевдан, па су у споразуму са свештеницима променили и славе Ђурђиц, јер је у јесен, када има свега, лакше провести славу како треба.

Слава почиње увече уочи празника: те вечери дођу својат (родбина и суседи) који тог дана не славе. Колач пак ломи се суградан, на дан славе. Трећи дан славе се зове и с п р а т њ а.

Раније су села била мања, „било мало свијета и били милостивији“. Стога је раније било да су по више кућа заједнички прослављале славу. Тога је било све до пре четрдесет година. Тако су нпр. заједно славили „села“ Пашалићи и Благојевићи, па сви они из Калаиша и Буцја који славе Мигровдан (Мркаљевићи, Савићи и Лазићи из Калаиша и Игњићи, Митријевићи, Панићи и Савићи из Буцја). Заједничко прослављање обављало се углавном овако: чланови једне такве заједнице позвали би на заједничку софру сву Возућу унаоколо. Ради позивања слали су децу. Увече се дочекују у кући своји гости и сутра се воде на заједничку софру, а после опет сваки води своје госте својој кући. Заједничка софра се сваке године постављала на другом месту. Пашалићи и Благојевићи или Јеличићи су радили овако: једне године је софра била у Пашалићима а друге у Благојевићима. Па ни у Благојевићима односно Пашалићима софра није постављана увек на истом месту, него сваке године на другом месту, тако се нпр. у десет година обреде 5 кућа Пашалића и 5 кућа Благојевића, а у дужем временском раздобљу и све куће појединог рода (у време кад ће да престане обичај било је у Возућој 5 кућа Пашалића и 12 кућа Благојевића). Заједничка софра се постављала око подне и за њом се је седело до мрака. Свака кућа је била обавезана да на ту софру изнесе одређену количину јела и пића: пет ока погача, пет ока ракије, две до три оке кукурузна „круа“, затим соли, роткве, блитве, кромпира, грахл, три свеће и др. На тој софри би се ломили славски колачи и палиле свеће.

Овакав начин прослављања славе је несумњиво врло редак, али много потсећа на заједничко прослављање Богојављења у Дебарској области, ради чега већи број кућа образује једну заједницу и сваке године гозба буде у дру-

гог „кума“, у другој кући, док се сви не обреде. Али је разлика у томе, што у Возућој славу прослављају заједнички само чланови једног рода, док у Дебарској области један „крст“ могу да чине породице различитог порекла.

Занимљиво је да се само у возућкој парохији и у Смирдињу од старине носи литија, иде крст, на Спасовдан. Од 1936 носи се литија и у Хрґама, али без песме. С крстом иду и мушкарци и женске. Мушкарци иду гологлави: ко је слаб повеже главу пешкиром. У Возућој певају крстоноше:

Бога молим, крста носим,
Господи помилуј!
Куд га носим, киша роси,
Киша роси, жито роди,
Господи помилуј!

Раније, до око 1873, крст је ишао „за сунцем“, а тада је поп Серафијан променио правац и од тада се иде „према сунцу“.

Док су били калуђери, прича се, крст је ишао од цркве кроз садашње шуме по косама око Љесковца. У то време је живео неки Грујица, одличан косац, који би наоштрио косу на Крсту, брду југоисточно од цркве, па би косио све до у Јаки До. Сада је на тој површини шума Воћковац. По тим шумама има много трагова да је ту земља некада обрађивана.

С А Д Р Ж А Ј

<i>Топографске прилике</i>	-	-	-	-	3— 5
<i>Сцарице</i>	-	-	-	-	5— 7
<i>Посџанак манастира Возуђе</i>	-	-	-	-	7— 9
<i>Дала прошлости манастира и бројаги</i>	-	-	-	-	9—18
<i>Обнављање цркве</i>	-	-	-	-	19—20
<i>Архитектура</i>	-	-	-	-	20—25
<i>Гробље</i>	-	-	-	-	25
<i>„Колџе“</i>	-	-	-	-	25—26
<i>Срџна школа у Возуђеј</i>	-	-	-	-	27—28
<i>Старе књиџе и записи</i>	-	-	-	-	29—32
<i>Неки обичаји</i>	-	-	-	-	32—34

ЦЕНА 10 ДИНАРА